

Nález denárů Přemysla II. Otakara ze Všerub (okr. Plzeň-sever)

MIROSLAV HUS – MILAN METLIČKA

ABSTRACT

THE FIND OF THE DENIERS OF PŘEMYSL II OTTOKAR FROM VŠERUBY (PLZEŇ-NORTH DISTRICT).

In the summer of 2024, four deniers (pennies) from the end of the reign of Přemysl II Otakar were found during a metal detector survey near the village of Všeruby (Pilsen-North district). All of them are of type Cach (1974) 819, which is rather rare in Bohemia, as bracteates were mostly in circulation there.

KEYWORDS

DENIER, PENNY, PŘEMYSL II OTTOKAR, WESTERN BOHEMIA, 13TH CENTURY, VŠERUBY

DOI

10.47382/ns2025_08

Ve dnech 13.–25. 6. 2024 prováděl p. Petr Pečený průzkum s detektorem kovů v okolí obce Všeruby (okr. Plzeň-sever). Severně od vsi, na louce jihovýchodně od lesa v trati „U Židovského hřbitova“ našel postupně v nevelké hloubce těsně pod povrchem čtyři denáry Přemysla II. Otakara typu Cach (1974) č. 819 a to první den polovinu denáru, druhý den opodál obě celé mince a třetí den jen několik metrů odtud minci rozloženou na dva kusy. Místo nálezů leží asi 585 m severně od středu obce a asi 920 m od zbytků hradu Všeruby, na louce svažující se do lesíka lemujícího strž s bezejmennou vodotečí, vlévající se v obci do potoka Třemošná. Lokalita je položena v nadmořské výšce 449 m/n a přibližně na souřadnicích GPS – 49°50'44,3" až 49°50'44,7"N a 13°14'12,0" až 13°14'13,9"E. Po ukončení průzkumu nálezce odevzdal mince dne 27. 9. 2024 do Západočeského muzea p.o. (př. č. AN 15/ 2024).

KATALOG MINCÍ

ČECHY, Přemysl II. Otakar (1253–1278)

Mincovna: neurčená, AR denár, po roce 1268 (?)

Av.: v jemném sekaném kruhu korunované poprsí zleva, v pravé ruce říšské jablko, v levici drží žezlo opřené o rameno

Rv.: v jemném sekaném kruhu korunovaný gryf

Lit.: *Fiala 1895a*, 426, č. 2213, tab. XXII:25; *Cach 1974*, 40, č. 819; *Brádle – Bláha – Skala 2015*, 22–34, č. N/N 22380–22484;¹ *Schneider 2022*, 26, č. 73.

1. 0,40 g;² 16,4 mm; asi 3/5 mince (av. – zachována korunovaná hlava a ruka držící říšské jablko; rv. – nezřetelně hlava a křídla gryfa)

2. 0,49 g; 15,5 mm; ohnutý střížek (rub je hladký či spíše neražený)

3. 0,32 g; 15,2 mm; prasklý a téměř rozložený střížek (rv. – zřetelný perlovec a orlí [gryfí] hlava)

4. 0,61 g; 16,4 mm; rozložený střížek (rv. – nezřetelný obraz gryfa)

1 Stav zachování mincí nedovoluje detailnější přiřazení k některé z variant podle třídění v nálezu Radkovic (Brádle – Bláha – Skala 2015).

2 Celá mince by vážila asi 0,65–0,7 g.

Obr 1. Všeruby (okr. Plzeň-sever). Mince z hromadného nálezu – čísla odpovídají katalogu (zvětšeno).

Denár typu Cach (1974) č. 819 je pro Čechy dané doby mincí značně atypickou. Od měnové reformy Přemysla II. Otakara v roce 1258 (?) byl převažující raženou mincí v Čechách tzv. „střední“ brakteát, tj. jednostranný, většinou beznápisový denár ze stříbrné fólie, měřící asi 24–29 mm a vážící asi 0,6–0,8 g a z velmi kvalitního kovu (obvykle přes 900/1000). Tyto mince jsou oproti výtvarně jednotvárným „velkým“ brakteátům ikonograficky velmi různorodé (Schneider 2018, č. 68–84, 86–98). Méně časté jsou oboly, tj. poloviny denárů (17–19 mm a 0,3–0,45 g). Dvoustranný denár na tvrdém střížku je proto neobvyklý a jedinečný. Na Moravě jsou dvoustranné denáry častější a známe několik typů (Cach 1974, č. 905–908, 971–974; Schneider 2022, č. 137–144, 175–178). Zdá se, že tyto moravské dvoustranné denáry byly raženy pod rakouským vlivem, neboť Přemysl II. Otakar byl i rakouským vévodou, resp. i vévodou štyrským a korutanským, markrabětem kraňským, a dále také pánem Chebska, správcem Akvileje a Furlánska. Právě u těchto moravských denárů nacházíme i podobné motivy jaké jsou na našem denáru – např. na minci Cach (1974) č. 973 je na líci téměř stejný obraz, tj. král s žezlem a říšským jablkem, jen stranově obrácený. Můžeme tudíž soudit, že tento český denár byl zaražen pod rakousko-moravským vlivem snad kolem roku 1268, patrně v souvislosti s obnovou měř a vah (*renovatio pondera et mensuras*) s cílem integrovat brakteátový a denárový (fenikový) systém (Zaoral 2005, 65; Schneider 2018, 28).³ Tato reforma, jistě dílo *magistra monetae* Eberharda, byla dobře podložena jihlavským stříbrem (resp. stříbrem z celé Vysočiny) a stala se základem pozdější unifikace českých brakteátů za Václava II. a byla předstupněm velké reformy české měny (za přispění i italských odborníků) v roce 1300.

U exemplářů ze sledovaného všerubského nálezu průměr mincí kolísá od 15,2 mm do 16,4 mm, což téměř odpovídá dosavadním znalostem o velikosti těchto denárů v rozmezí 16,0–17,5 mm. Jejich hmotnost kolísá od 0,32 g do 0,65 g, což opět odpovídá dosavadním znalostem (Cach 1974, 40 uvádí rozptyl 0,61–0,78 g). Exempláře z depotu Radíkovice (Brádle – Bláha – Skala 2015, 22–34, č. N/N 22380–22484) mají větší rozptyl velikostí 15,3–19,5 mm (většina kolem 17 mm) a hmotnosti 0,398–0,889 g (průměrná hmotnost 0,675 g). Mince z křenovského nálezu (Grossmannová – Vích 2014, 163–179, č. 1–84) rovněž značně kolísají ve velikosti (15,6 až 18,6 mm, většinou kolem 17 mm) i hmotnosti – průměrná hmotnost je sice 0,588 g, ale rozptyl je od 0,369 po 0,787 g (bez olámaných kusů).

Nicméně mince č. 2 a 3 ze Všerub jsou menší než obvykle a všerubské mince č. 1 a 3 zase lehčí. V rámci popisu radíkovského depotu byl zaznamenán rovněž obvodový hladký kruh, resp. hladký a vroubkovaný kruh současně (Brádle – Bláha – Skala 2015, 22, 31, tab. 1) a to samé platí i o nálezu křenovském (Grossmannová – Vích 2014, 163–179, č. 1–84). Všerubská mince č. 2 je pouze vizuálně jednostranná, zřejmě však jde o nedoražený exemplář.

³ Zdá se, že právě v této souvislosti byla zavedena pražská hřívna o hmotnosti 253,17 g místo starší hřívny vážící jen 218,3 g. Řada numismatiků ovšem klade začátek použití těžší hřívny již do dřívější doby, buď do roku 1258 nebo dokonce již do roku 1226, kdy byly zaraženy velké brakteáty (např. Nový 1974, 402; Sejbal 1979, 51; Sejbal 1997, 114; Vaníček 2002, 328).

Denár typu Cach (1974) č. 819 nebyl donedávna častý v mincovních nálezech, ať už se jedná o nálezy hromadné či nálezy jednotlivých mincí. V Čechách i na Moravě by tento typ znám jen ze šesti nálezů. Navíc šlo téměř vždy pouze o nálezy jedné, dvou či několika málo mincí. Sledovaný typ denáru tak známe z těchto starších nálezů: Praha–Staré Město, kaple Sv. Kříže 1864 (1 ks; *Nálezy II/2*, 89, č. 1811; *Cach 1974*, 71, č. 423), Trhový Štěpánov 1890 (1 ks; *Nálezy II/2*, 92, č. 1827; *Cach 1974*, 73, č. 432), Kolín–Zálabí 1913 (? ks; *Nálezy II/2*, 87, č. 1797; *Cach 1974*, 68, č. 403), Dubnice pod Ralskem 1920 (2 ks; *Nálezy II/2*, 93, č. 1834; *Cach 1974*, 66, č. 392), Čejč u Hodonína 1931 (1 ks; *Nálezy II/2*, 101, č. 1882; *Cach 1974*, 76, č. 445), České Budějovice 1936 (1 ks; *Nálezy II/2*, 84, č. 1784; *Cach 1974*, 65, č. 386; *Militký 2005*, 159, tab. 1). Jistě mohly být i v jiných starších nálezech, ale nebyly přesně určeny, a tak se skrývají za pojmem např. české denáry dvoustranné apod.

Až v poslední době přibýly nálezy další – Hradec Králové (1 ks; *Brádle 2010*, 204, č. 2), velký nález u Radíkovic 2011 (123 ks + zlomek; *Brádle – Bláha – Skala 2015*, 22–34, 59–60)⁴ a konečně depot z Křenova 2013 (84 ks; *Grossmannová – Vích 2014*, 163–179, č. 1–84).⁵ Neověřený nález tohoto denáru z poslední doby pochází ještě z Heřmanova Městce (*Brádle – Bláha – Skala 2015*, 60, pozn. 64). A tak máme k dispozici kromě asi 10 dosud známých mincí dalších zhruba 210 exemplářů.

Numismatická či regionální vlastivědná literatura však již nejsou jediným zdrojem informací. Známe totiž další nálezově neověřené jednotlivé exempláře denárů sledovaného typu z oblasti jižních Čech, Ústecka a jižní Moravy (*Brádle – Bláha – Skala 2015*, 60, pozn. 64). Na internetových stránkách www.lovecpokladu.cz je zmíněno nejméně 17 dalších nálezů učiněných v letech 2015–2023. Ke konci července 2025 tak známe již minimálně dalších 40 mincí z 38 nálezů. Tyto nálezy však nejsou přesně lokalizovány, není ani přesně zveřejněno datum nálezu či metrologie a jejich nálezci jsou skrytí za přezdívky. Nelze s nimi tudíž zcela vědecky pracovat, ovšem mince existují, jsou navíc ověřeny (byť jen náhledovou) fotografií a většinou jsou alespoň rámcově lokalizovány regionálně. Alespoň 23 nálezů totiž máme umístěných podle kraje: v Jihočeském kraji je to 5 nálezů, ve Středočeském kraji 4, v Pardubickém kraji také 4, v Ústeckém kraji 3 nálezy, v Plzeňském kraji známe 2 tyto nálezy a stejně tolik v kraji Hradeckém a Jihomoravském. V kraji Karlovarském zatím známe nález jediný. U 15 nálezů nálezci bohužel bližší umístění neposkytli. To je nebyvalé množství a zcela to mění dosavadní způsob uvažování. Vždyť místo donedávna známých šesti lokalit a asi 10 kusů máme u nás nyní k dispozici již na 50 lokalit (navíc rozmístěných vyjma severní Moravy a Slezska téměř rovnoměrně po celém území republiky) a již na 260 mincí. Denár Cach (1974) č. 819 tak nemohl být nějakou výjimkou či pokusem.

V zahraničí je máme zachyceny zatím (podle dosavadního stavu znalostí) ve třech lokalitách – v obrovském nálezu v Ohrduru 1909 (*Cach 1974*, 88, č. 491)⁶ byly mezi asi dvaceti tisíci mincemi pouze dva denáry Cach (1974) č. 819 (jeden celý a půlka). Onou výše zmíněnou první výjimkou je nález ve Pfaffenmünsteru 1873 (*Cach 1974*, 88, č. 492),⁷ kde mezi asi dvěma tisíci mincemi převažovaly mince české a z nich bylo 379 celých a 18 zlomků denárů Cach (1974) č. 819. Dosud nemáme zaznamenán nálezový výskyt těchto ražeb v Rakousku a na západním Slovensku (kde jsou rakouské feniky Přemysla II. Otakara dosti běžné), ale vlastně ani v celých Uhrách. Výjimkou je velký depot Koláčna u Partizánského (na pomezí středního a západního Slovenska) z roku 2022, kde mezi celkem 249 feniky z konce 13. století je jediný denár Cach (1974) č. 819 (*Budaj – Kováčik 2025*).⁸ Z blízké ciziny tak známe asi čtyři stovky těchto mincí.

Zajímavé je, že tyto denáry zcela chyběly ve velkých, stovky až tisíce mincí čítajících depotech českých mincí např. v Levínské Olešnici 1982 (*Schneider 2018*) nebo v rakouském Fuchsenhofu 1997 (*Zaoral 2005*). Přesto je denár Cach (1974) č. 819 zastoupen v řadě velkých soukromých katalogizovaných numismatických sbírek: např. Wellenheim (*Bermann 1844*, 555, č. 11343), Donebauer (*Fiala 1888*, 68, č. 681), Chaura (*Schneider 2022*, 26, č. 73), ve sbírce knížete z Windischgrätzu (*Fiala 1895b*,

4 V radíkovickém nálezu (postupně odkrývaném od listopadu 2011 do září 2012) bylo celkem 352 převážně českých brakteátů a denárů včetně zlomků a svitků plus jeden stříbrný sletek o hmotnosti 22,16 g.

5 V křenovském nálezu (celkem 117 mincí a několik neurčitelných fragmentů) jsou jinak brakteáty Přemysla II. Otakara a Václava II.

6 Obec Ohrdurf (okr. Gonthal leží ve spolkové zemi Durynsko.)

7 Bývalý klášter Pfaffenmünster (obec Steinach, okr. Straubing) leží ve spolkové zemi Bavorsko. E. Fiala (1895a, 426) uvádí z depotu jen 367 denárů sledovaného typu.

8 V depotu ukrytém patrně kolem roku 1280 je 245 rakouských feniků převážně Přemysla II. Otakara, jeden jeho fenikový denár moravský a dva feniky pasovského biskupa Lonsdorfa. XRF analýza u denáru Cach (1974) č. 819 ukazuje vysoký podíl stříbra (90,357 %) a pouze 7,127 % mědi, dohromady necelá 2 % olova a cínu, zbytek je jen stopové množství jiných kovů (*Budaj – Kováčik 2025*).

210, č. 3319) i ve sbírce JUDr. J. Ječného (Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. J 323 – exemplář z depotu Kolín-Zálabí). Naopak ve sbírce J. Květoně (*Šmerda 2004*), uložené dnes ve znojenském muzeu, zastoupen není.

Z uvedených informací můžeme soudit, že český Přemyslův dvoustranný denár typu Cach (1974) č. 819 ražený pod moravsko-rakouským vlivem snad po roce 1268,⁹ byl určen pro oběh v Čechách i v blízké cizině a měl snad konkurovat řezenským denárům, resp. friesašským fenikům či nově se objevujícím švábským haléřům, případně propojit fenikový a brakteátový systém. Mohl to být první pokus k zamezení této cizí konkurence českých brakteátů, patrně ne zcela úspěšný, protože o několik let později král Václav II. (?) dává *magistru monetae* Eberhardovi (Eberlinovi?) svolení k ražbě přímo beischlagů řezenských feniků v Plzni („...item si denarii pragenses in Pilsna loco cursum non habuerint, suo iure concessimus ipsi, ut ibidem ratisponenses denarios debeat fabricare...“; *Ječný 1920*, 50–51; *Hus 1991*, 11).¹⁰

Nález ze Všerub nepochybně souvisí se zajímavou lokální historií. Všeruby¹¹ jsou dnes nevelkou obcí mezi Plzní a Toužimí na dodnes důležité trase z Plzně na severozápad do Chebska. Poprvé jsou připomínány roku 1212, kdy je držel královský úředník Hrdibor ze Všerub,¹² poté jeho synové Hrdibor II. a Vícemil. Ze 13. století je písemných zmínek více, např. v roce 1269 se tu konal soud za účasti mnoha čelných velmožů, mající rozhodnout o hranicích mezi panstvím kláštera v Plasích a pozemky Vavřince z Pňovan. Tehdy byly Všeruby v majetku krajského i zemského sudí Drslava (*Sedláček 1937*, 222, pozn. 3). Od 13. století zde stál hrad, který ve 14. století patřil pánům z Rabštejna, od konce 14. do počátku 16. století pánům z Gutštejna, do počátku 17. století Kokořovcům z Kokořova a od 17. století hrabatům z Vřesovic – to byl ale hrad již pustý (*Sedláček 1937*, 222–225; *Rožmberský – Novobilský 1998*, 26; *Durdík 2009*, 609). V těsné blízkosti hradu stojí jednododní románský tribunový kostel sv. Martina z 12. století (*Durdík 2009*, 609), připomínaný ve 13. století, goticky přestavěný ve 14. století, a dále renovovaný v 17. století a 19. století.¹³ Je možné, že hrad mohl vzniknout přestavbou staršího panského sídla charakteru dvorce (*Durdík 2009*, 609). Je evidentní, že sledovaný mincovní nález reflektuje existenci hradu, kostela i vsi ve 13. století.

LITERATURA

- Bermann, J. etc. 1844:** Verzeichniss der Münz- und Medaillen-Sammlung des kaiserl. königl. Hofrathes und Mitglieders mehrerer gelehrten Gesellschaften, Herrn Leopold Welzl von Wellenheim. II. Band. I. Abtheilung. Wien.
- Brádle, V. 2010:** Nálezy mincí při archeologických výzkumech v Hradci Králové. Numismatický sborník 24 (2009), 203–211.
- Brádle, V. – Bláha, R. – Skala, J. 2015:** Středověký depot z Radíkovic. Platidla 13. století. Hradec Králové. Acta Musei Reginaehradecensis X. Hradec Králové.
- Budaj, M. – Kováčik, M. 2025:** Zaujímavý nález mincí z druhej polovice 13. storočia z Michalovho vrchu, k. ú. Koláčno (okr. Partizánské). Numismatický sborník 39, 64–98.
- Cach, F. 1974:** Nejstarší české mince III. České a moravské mince doby brakteátové. Praha.
- Durdík, T. 2009:** Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- Fiala, E. 1888:** Beschreibung des Sammlung böhmischer Münzen und Medaillen der Max Donebauer in numismatisch-geschichtlicher Bearbeitung. Praha.
- Fiala, E. 1895a:** České denáry. Praha.
- **1895b:** Collection Ernst Prinz zu Windisch-Grätz. I. Band. Münzen und Medaillen des österr. Kaiserstaates. Praha.
- Grossmannová, D. – Vích, D. 2014:** Nález mincí z Křenova. Folia Numismatica 28/2, 163–179.
- Hus, M. 1991:** Plzeňská mincovna ve středověku. Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie 6, 5–27.

9 Do 70. let. 13. století jen klade R. Nový (1974, 394, tab. 4) a také R. Zaoral (2005, 99, pozn. 188).

10 *Ječný 1920*, 50–51; *Hus 1991*, 11.

11 Všeruby v historických dobách neměly ustálené jméno a v pramenech se setkáváme s podobou *Wserob*, *Serow*, *Swerob* atd.

12 Připomínán (bez predikátu) již 1197 jako příbuzný bl. Hroznaty.

13 V obci je ještě farní kostel sv. Ducha, připomínaný rovněž v 13. století, goticky přestavěný v 14. století a opět v 17. a 19. století. Západně od obce je raně středověké (a také halštatské, resp. raně laténské) hradiště Kočičí vrch nad potokem Burná, násilně zaniklé snad v 10. století.

- Ječný, J. 1920:** Plzeňská mincovna. Plzeňsko II. Plzeň.
- Militký, J. 2005:** Dodatek a poznámky k nálezu brakteátů České Budějovice II. Numismatický sborník 20, 158–161.
- Název II/2: Radoměřský, P. 1956:** České, moravské a slezské nálezy mincí období brakteátového. In: Nohejlová-Prátová, E. (red.): Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. II. díl. Praha, 75–111.
- Nový, R. 1974:** Organizace a vývoj českého mincovnictví 13. století do měnové reformy Václava II. Sborník archivních prací 24, 366–425.
- Raimann, F. von 1895:** Der Münzfund bei Pfaffenmünster. Mittheilungen der Bayerischer Numismatischen Gesellschaft 14, 67–91.
- Rožmberský, P. – Novobilský, M. 1998:** Hrad Všeruby. Zapomenuté hrady, tvrže a místa 19. Plzeň.
- Sedláček, A. 1937:** Hrady, zámky a tvrže král. českého. Díl XIII. Plzeňsko a Loketsko. II. vydání. Praha.
- Sejbal, J. 1979:** Dějiny peněz na Moravě. Brno.
- **1997:** Základy peněžního vývoje. Brno.
- Schneider, P. 2018:** Levínská Olešnice. Nález mincí ze 13. století. Praha.
- **2022:** Brakteáty, denáry a feniky (konec 12. až počátek 14. století). Národní muzeum – Chaurova sbírka. Svazek II. Praha.
- Šmerda, J. 2004:** Mince zemí Koruny české. Numismatická sbírka Josefa Květoně. Znojmo.
- Vaníček, V. 2002:** Velké dějiny zemí Koruny české III (1250–1310). Praha.
- Zaoral, R. 2005:** České a moravské ražby z pokladu Fuchsenhof. Numismatický sborník 20, 61–108.

SUMMARY

MIROSLAV HUS – MILAN METLIČKA, THE FIND THE DENIERS OF PŘEMYSL II OTTOKAR FROM VŠERUBY (PLZEŇ-NORTH DISTRICT).

In the summer of 2024, four deniers (pennies) from the end of the reign of Přemysl II Ottokar were found during a metal detector survey around the village of Všeruby (Pilsen-North District). All of them are of the type Cach (1974) 819, which is rather rare in Bohemia, as bracteates were mostly in circulation there. For a long time, only a few finds of these coins were known in Bohemia and Moravia, mostly 1–2 pieces and it is just quite recently that findings have occurred. Unfortunately some of them are not well documented. For example, there are 124 coins C 819 from the large Radikovice 2011 hoard and 84 pieces in the Křenov 2013 hoard. Only three hoards are known from outside the Czech lands, but in the Pfaffenmünster 1873 hoard there were 379 of these coins (+ 18 fractions). A penny of the C 819 type is usually around 16 mm (15.5–19.5 mm) in diameter and usually weighs around 0.66 g (0.39–0.89 g). They were minted from high-quality silver (over 900/1000). It seems that this type of denier was minted in the 1370s under Moravian-Austrian influence and was primarily to be used as a competitor to the Regensburg pennies or Swabian halers.

English translation by M. Hus

AUTOŘI

PhDr. Miroslav Hus

Západočeské muzeum v Plzni, p.o.
Kopeckého sady 2, 301 00 Plzeň
e-mail: mhus@zcm.cz

Mgr. Milan Metlička

Západočeské muzeum v Plzni, p.o.
Kopeckého sady 2, 301 00 Plzeň
e-mail: mmetlicka@zcm.cz